Analyzing the formation and development of such a constitutional-legal status in different states in historical retrospect, it is necessary to pay close attention to its evolutionary-dynamic character – the amount of rights and freedoms that the state gave its citizens varied precisely in the dependence and understanding of its chronological development, – optimal models were crucially dependent on the nature of society, type of property, democracy, development of economy, culture and other objective conditions, but they were also largely determined by the government, the law, the ruling class, that is, subjective factors.

In the process of finding models of the relationship of the state with the person (personality), the main difficulties were not only the establishment of such systems and order, in which the personality would be able to freely develop their potential (abilities, talent, intelligence), and national goals – the fact that unites all – would be acknowledged and respected, and the relevant technologically-formalized aspects of the activities of authorized persons for normalization, normalization, formulation, formalization, legalization, implementation and guarantee of implementation of normative guidelines that contain constitutional rights, freedoms and responsibilities of the individual (individual) and citizen – they arise in the process of norm-making (law-making), an important part of which is the norm-project activity in the sphere of formation and development of such constitutional-legal status.

It is proved that in the process of defining the architectonics (structure) of the legal status of a person and a citizen, which is the core of the normative expression of the basic principles of the relationship between the person and the state – in order to carry out norm-project activity in the field of expertise we face a number of difficulties of a definitive, methodological, ontological, ontological and a praxeological property that is directly relevant to the norm-design and find their solution in the process of such activity and its results, because the profile status is obtained from OE expression of the rights, freedoms and duties of man.

Key words: legal status, constitutional status, legal status of human (person) and citizen, normo-design, normo-project activity in constitutional law.

DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.21

УДК 342.4

Н.В. ВЕРЛОС

*Наталія Володимирівна Верлос, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Запорізького національного університету**

ORCID: 0000-0003-3598-2721

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Актуальність теми. Стрімкий розвиток та використання цифрових технологій, їх активне впровадження у різні сфери суспільного життя створює необхідність якісно оновленого розуміння та трансформації масиву правових норм, які регулюють конституційні права людини.

Правове регулювання та реалізація конституційних прав людини в умовах цифрової трансформації особливо актуалізується під час пандемії COVID-19, коли, з одного боку, держава, вживаючи запобіжні заходи поширення інфекції, змушена суттєво обмежувати права людини, а, з іншого боку, існує необхідність оптимізації механізму реалізації прав людини шляхом надання можливості їх здійснення, в тому числі й у цифровому форматі. Зокрема право на освіту, на працю, на підприємницьку діяльність, на судовий захист, на участь у виборах та референдумах, на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості та ін. отримують в умовах цифрової трансформації зовсім інше розуміння механізму реалізації та супроводжуються пробілістю правового регулювання. Саме тому проблема конституціоналізації цифрових прав людини набуває актуальності в умовах цифрової трансформації та недосконалості правового регулювання.

Формулювання мети статті. Враховуючи актуальність теми, основна мета цієї статті полягає у дослідженні доктринальних підходів до визначення цифрових прав людини як правової категорії, аналізі позитивного міжнародного досвіду конституціоналізації цифрових прав, який можна запозичити в процесі конституційного реформування в Україні.

Стан дослідження. Дослідженню цифровізації взагалі та цифрових прав зокрема присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, серед яких можна назвати Р. Амеліна, Д. Белла, З. Бжезинського, М. Бондара, О. Бочкова, С. Грачову, Т. Камінську, А. Камінського, О. Карцихію, М. Кастельса, Р. Катца, К. Линьова, І. Лопушинського, Й. Масуда, Ф. Махлупа, В. Наумова, А. Ніколаєва, Д. Пашенцева, М. Пората, Е. Селесте, Т. Стоунера, Е. Тоффлера, М.С. Черемсінову, А. Шафаловича, С. Шахрая та ін.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто зазначити, що правовий дискурс останнім часом збагачується такими термінами, як цифрові права особистості, цифрове самовизначення, право на Інтернет, цифрові сервіси, віртуальна реальність, кіберпростір, цифровий суверенітет, штучний інтелект, хмарні сервіси, інтернет речей, блокчейн та ін. А отже, поступово формується окремий міжгалузевий правовий інститут цифрових прав людини. Також в літературі висловлюється позиція, прибічники якої взагалі виокремлюють цифрове право як самостійний напрям правового регулювання¹.

Цифрові права (digital rights) є порівняно новою правовою категорією, а тому їх перелік, визначення та необхідність виокремлення викликає дискусію в науковому юридичному середовищі. Так, існує думка, що

поняття «цифрові права» доцільно розглядати не як окрему групу прав людини, а як умовну категорію, що охоплює особливості реалізації та гарантії захисту фундаментальних прав людини в Інтернеті, зокрема свободи вираження поглядів та права на приватність онлайн. Зважаючи на величезну роль, яку відіграє Інтернет у сучасному житті, виокремлення такої категорії допомагає краще систематизувати та вивчати потреби захисту прав людини в онлайн-середовищі, окремі гарантії яких сьогодні розпорошені в рекомендаціях, резолюціях та інших актах міжнародних інституцій². Інші дослідники вважають цифрові права похідними від інформаційних, але не тотожними, і наголошують на необхідності їх виділення в окрему групу³. Також цифрові права розуміють і як права громадян на доступ, використання, створення й публікацію цифрових творів, право на вільний доступ до мережі Інтернет (інших комунікаційних мереж) з використанням комп'ютерів та інших електронних пристроїв⁴.

Попри дискусійність визначеної проблеми варто визнати, що розвиток цифрових технологій дійсно впливає на розвиток конституційних прав людини, необхідність доктринального переосмислення та оптимізації нормативного врегулювання. Тому вважаємо, що наразі існує необхідність виділення окремої групи «цифрових прав», до яких варто віднести: право на доступ до електронних пристроїв та телекомунікаційних мереж (Інтернет), право на захист персональних даних, право на інформаційне самовизначення (ідентифікацію), право на анонімність, право на забуття, право на вільну передачу та поширення інформації та ін. Проте необхідно зважати й на те, що в процесі реформування та здійснення конституційно-правової модернізації варто враховувати можливість та необхідність реалізації фундаментальних прав людини, які вже визначені в Конституції України, але реалізуються в умовах цифровізації.

На рівні ООН це питання неодноразово обговорювалось. Було визнано, що право на Інтернет є невід'ємним правом людини, яке необхідно забезпечувати на усіх рівнях, а також акцентовано увагу на його вирішальній ролі у розвитку суспільства, а права, які людина має в офлайновому середовищі, повинні також захищатись і в онлайн-середовищі. ООН закликає всі держави поважати і захищати право на недоторканність особистого життя, в тому числі в контексті цифрової комунікації⁵. Але на відміну від офлайнового середовища, в якому конституційні механізми захисту прав людини є більш-менш врегульованими, в онлайн-середовищі це зробити доволі важко. Тобто наразі відбувається процес якісно оновленого розуміння змісту прав людини, що спричиняє необхідність вироблення системи конституційних гарантій та механізмів захисту прав людини в контексті цифрової трансформації. Дійсно, можна погодитись із думкою про те, що конституційний захист прав у віртуальному середовищі забезпечити складніше, ніж в реальному світі. Це пов'язано не тільки з обмеженими технологічними функціями, які можуть виконувати органи охорони правопорядку, а й з переосмисленням співвідношення конституційних прав і свобод в цифровому просторі.

Оскільки цифрові права доволі складно обмежити внутрішньонаціональними рамками, вважається, що правове регулювання має носити транснаціональний характер та регулюватись міжнародними актами. Зокрема, Європейською спільнотою вже розроблено Хартію цифрових прав⁶, а також в юридичній літературі висловлюються пропозиції щодо необхідності розробки та прийняття Цифрової Конституції⁷. Але поки що не існує дієвого міжнародного акта, який враховував би усі аспекти реалізації та захисту цифрових прав людини.

Аналіз нормативного досвіду зарубіжних країн дає змогу виділити два шляхи внутрішньонаціонального нормативного регулювання цифрових прав: по-перше, це конституціоналізація цифрових прав, за якої відбувається зміна тексту конституції з метою врегулювання цифрових прав на найвищому конституційному рівні, а, по-друге, це цифровізація конституційних прав, за якої права, закріплені в конституції, набувають оновленого тлумачення чи врегулювання на підставі рішень органів конституційної юрисдикції, практики європейського суду з прав людини або у профільному законодавстві.

Перший шлях є актуальним переважно для держав, які розробляють і приймають конституції у XX ст., але є й приклади ревізії вже прийнятих конституцій. Так, Конституцію Греції ще у 2001 р. було доповнено ст. 5А, де у ч. 2 закріплено право усіх осіб на участь в інформаційному суспільстві та спрощення доступу до інформації, що передається в електронному вигляді⁸. Більш чітке формулювання міститься в Конституції Грузії, яка у 2018 р. в процесі конституційної реформи внесла відповідні зміни і визначила право усіх на доступ до Інтернету та вільне користування ним (п. 4 ст. 17)⁹.

Другий шлях переважно використовують держави, які визнають необхідність нормативного закріплення та оновленого розуміння фундаментальних конституційних прав у цифрову епоху, але поки що не готові до зміни Конституції. Доволі часто для цього використовують або органи конституційної юрисдикції, які, не змінюючи «тіло конституції», тлумачать окремі конституційні норми з урахуванням цифрової реальності, або приймають окремі закони, що регулюють окремі цифрові права.

Яскравим прикладом у цьому контексті є Німеччина, де регулювання цифрових прав (на інформаційне самовизначення, на забезпечення цілісності та конфіденційності інформаційно-технологічних систем (ІТ-право), на таємницю листування, поштових відправлень і телекомунікацій, на недоторканність житла¹⁰) переважно має так зване «судове походження», адже за відсутності нормативного закріплення в профільному законодавстві регулюється рішеннями Федерального Конституційного суду Німеччини. Тобто унормування відбувається за мірою необхідності, у випадках виникнення правового конфлікту. Разом із тим сутність цих прав не змінюється, а лише інтерпретується крізь призму цифрової трансформації.

У цьому контексті цікавим є досвід Франції, яка, здійснюючи поступове тлумачення цифрових прав органом конституційної юрисдикції, усвідомила необхідність прийняття кодифікованого нормативно-правового акта. А саме: Конституційна рада Франції у 2009 р. визнає доступ до Інтернету основоположним правом людини, вказавши, що запропоновані у французькому законі про захист прав інтелектуальної власності в Інтернеті норми щодо можливого автоматичного та позасудового відключення доступу порушників до Інтер-

нету мають бути скасовані¹¹. Це стало передумовою прийняття у 2016 р. Закону «Про цифрову республіку»¹².

Більшість держав здійснюють нормативне регулювання цифрових прав за допомогою поточного профільного законодавства. Так, в Італії у 2015 р. парламентом була схвалена Декларація про права в Інтернеті, де у ст. 2 визначається, що доступ до Інтернету є основним правом людини та умовою її повноцінного індивідуального й соціального розвитку, а також закріплюється, що кожен має рівне право на доступ до Інтернету на рівних умовах із технологічно адекватними та сучасними методами, які усувають будь-які економічні та соціальні перешкоди¹³. Нова Зеландія у 2015 р. приймає Акт про цифрову комунікацію¹⁴, У Бразилії з 2014 р. діє Закон про порядок використання Інтернету¹⁵.

Зарубіжні дослідники також акцентують увагу насамперед на необхідності зміни конституційної парадигми у зв'язку зі стрімким розвитком цифрових технологій. Так, Е. Селесте звертає увагу на те, що права людини в Інтернеті можуть мати таку ж природу, як ті, що існують у фізичному світі, але при цьому вони відкривають нові можливості. Конституції все ще ефективні у віртуальному вимірі, оскільки охоплюють ту частину поведінки людини, яка симетрично знаходить свою рівновагу у фізичному світі. І навпаки, коли конституційні норми застосовуються до нових форм взаємодій, виникають два варіанти: або конституційні норми вдається регулювати нову поведінку, або остання істотно не впливає на Конституцію. Обґрунтовує свою позицію дослідник тим, що, наприклад, під час розробки та прийняття Конституції Ірландії у 1937 р. неможливо було передбачити цифрову революцію та нові форми взаємодій, що випливали з неї. Тому цифрові права можуть бути врегульовані іншими юридичними джерелами або концептуалізовані на теоретичному рівні, але не мати обов'язкового характеру. Так, свобода інформації, захист даних та інформаційне самовизначення та доступ до Інтернету – це принципи, які не кодифіковані в тексті Конституції Ірландії, але визнаються на законодавчому чи іншому нормативному рівні¹⁶.

Цифрова трансформація передбачає необхідність рецепції відповідних конституційних стандартів у сфері забезпечення та реалізації прав людини, без яких неможливий подальший розвиток конституціоналізму в умовах цифрової трансформації. Одним із них є необхідність нормативного визначення та врегулювання права на доступ до Інтернету.

Переважає більшість держав, у тому числі й Україна, визначають право на доступ до Інтернету на рівні профільного законодавства, що, з одного боку, дає змогу виконувати усі ратифіковані конвенції та рекомендації міжнародних організацій, а з іншого – не здійснювати ревізії Конституції. Але все одно процес рецепції перспективних конституційних ідей, концепцій, доктрин повинен торкатись і «тіла Конституції», адже Конституція як акт найвищої юридичної сили не може бути індиферентним до глобальних процесів суспільно-правової модернізації¹⁷. Freedom House, оцінюючи рівень свободи в Інтернеті серед 65 країн та вивчаючи проблеми підключення, блокування, фільтрування, а також ризиків арешту або нападу на користувачів у відповідь на їх онлайн-діяльність, у своєму щорічному звіті «Freedom on the Net» за 100-бальною шкалою надала Україні 56 балів і визнала її як країну з частково вільним Інтернетом¹⁸.

У процесі цифрової трансформації перелік конституційних прав людини поступово розширюється та отримує якісне оновлення змістової інтерпретації. Наприклад, останнім часом Європейський суд з прав людини дедалі частіше стикається з необхідністю розширення переліку прав людини та його оновлення новими концепціями, такими як право на переносимість даних (right to data portability) і право на забуття (right to be forgotten). Іншими словами, право суб'єкта інформації заперечувати проти подальшого опрацювання його особистих даних, і обов'язок оператора даних видаляти інформацію негайно після того, як вона перестає бути необхідною для цілей обробки¹⁹.

Право на забуття (право бути забутим) (від англ. right to be forgotten) трактується як право людини, що дозволяє їй вимагати за певних умов видалення своїх особових даних із загального доступу через пошукові системи, тобто посилань на ті дані, які, на її думку, можуть завдати їй шкоди. Це стосується застарілих, недоречних, неповних, неточних або надлишкових даних чи інформації, законні підстави для зберігання якої зникли зі спливом часу²⁰. Вперше реалізація особою права на забуття стала предметом судового розгляду у справі за скагою Маріо Костехи Гонсалеса (Mario Costeja Gonzalez) на Google Inc та Видавничий дім La Vanguardia Ediciones SL, яка розглядалась найвищою судовою інстанцією ЄС – Європейським Судом Правосуддя, який 13 травня 2014 р. постановив, що європейське законодавство дає право громадянам країн ЄС звертатись до будь-яких пошукових систем з проханням видалити посилання, що стосуються особистої інформації про заявника. Видаленню підлягають неадекватні й застарілі дані, а також ті, які є надмірними щодо цілей, для яких вони були розміщені в Інтернеті²¹.

Фактично зазначене рішення стало прецедентом, який змушує переглянути і зрозуміти необхідність розширення переліку конституційних прав людини з урахуванням можливостей їх цифрової реалізації.

При цьому, окрім забезпечення та реалізації цифрових прав людини, необхідно розробляти і концепцію цифрових обов'язків та відповідальності за порушення цих прав. Можна погодитись із позицією О.О. Бочкова, який акцентує увагу на тому, що цифровізація загострює проблему ризиків на державному та особистісному рівнях: в галузі виробництва та використання зброї масового ураження, загрози ядерної війни, тероризму, дотримання прав власності, хакерських вторгнень та кіберзлочинності, фінансових махінацій, поширення наркотиків, порушення таємниці особистого та сімейного життя, свободи слова, авторського права та ін.²² Тому на державу покладається обов'язок не тільки розширювати перелік цифрових прав та здійснювати їх конституціоналізацію, а і вживати превентивні заходи з метою недопущення зазначених ризиків та охорони правопорядку.

У рамках ООН вже прийнято низку резолюцій, присвячених захисту окремих цифрових прав, зокрема Резолюції Генеральної Асамблеї «Про захист прав в Інтернеті» від 27 червня 2016 р.²³, «Про право на недо-

торканність приватного життя в цифровому столітті»²⁴. Аналогічні акти існують в форматі регіональних міждержавних об'єднань, наприклад, на рівні Комітету Міністрів Ради Європи в 2005 р. прийнята Декларація про права людини і верховенство права в інформаційному суспільстві²⁵. Але ці акти переважно мають рекомендаційний характер і не завжди імплементуються у внутрішньонаціональне законодавство.

Висновки. Підсумовуючи, можна констатувати, що в процесі розвитку конституційного права України потенціал цифрової трансформації на сьогоднішній день реалізується не в повному обсязі, а перспективні тенденції мають такі пріоритети, як розвиток мережових форм взаємодії, комунікативних технологій контролю і планування, формування якісно оновленої моделі розвитку цифрових прав. Також для підвищення ефективності реалізації цифрових прав необхідно застосовувати рецепцію правового матеріалу з країн, де конституційно-правова модернізація вже відбулась з урахуванням цифрової трансформації та має позитивний досвід нормативного регулювання, в тому числі й на найвищому конституційному рівні.

¹ Карцихия А.А. Цифровая трансформация права. *Мониторинг правоприменения*. 2019. № 1(30). С. 25–29.

² Права людини онлайн: Порядок денний для України / В. Володовська, М. Дворовий. Київ: ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2019. 56 с. С. 6.

³ Грачева С.А., Черемисинова М.Е. Вопросы конституционного обеспечения цифровых прав. *Вестник МГПУ*. 2018. № 4(32). С. 56–70 (Серия «Юридические науки»).

⁴ Карцихия А.А. Цифровая трансформация и права человека. *Русская политология*. 2018. № 4. С. 33–38. С. 35–36.

⁵ Human Rights Council. 38th session. Agenda item 3. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. 18 June–6 July 2018. URL: <https://undocs.org/A/HRC/38/L.10/Rev.1>

⁶ The Charter of Digital Rights. URL: https://edri.org/wp-content/uploads/2014/06/EDRi_DigitalRightsCharter_web.pdf

⁷ Шахрай С.М. «Цифровая» Конституция. Судьба основных прав и свобод личности в тотальном информационном обществе. URL: http://www.ispraras.ru/pics/File/News/Doklad_20042018.pdf

⁸ The Constitution of Greece As revised by the parliamentary resolution of April 6th 2001 of the VIIth Revisionary Parliament. Athens: Hellenic Parliament, 2004. 143 p.

⁹ Конституція Грузії от 24 августа 1995 г. с изменениями от 23 марта 2018 г. № 2071. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=35>

¹⁰ Избранные решения Федерального Конституционного Суда Германии / сот. проф., д-р Юрген Швабе, Торстен Гайслер; отв. ред. Клаудиа Кроуфорд. Москва : Инфотропик Медиа 2018. 1048 с.

¹¹ Decision n°2009-580 of June 10th 2009. URL: <https://edri.org/edri-gramnumber7-123-strikes-censured-council-constitutional/>

¹² Loi pour une République numérique consulté le 1er décembre 2016. URL: <https://www.economie.gouv.fr/republique-numerique>

¹³ Dichiarazione dei diritti in Internet. 14 luglio 2015. URL: https://www.camera.it/application/xmanager/projects/leg17/commissione_internet/dichiarazione_dei_diritti_internet_publicata.pdf

¹⁴ Digital Communications Act 2 July 2015. URL: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2015/0063/latest/whole.html>

¹⁵ The Brazilian Civil Framework of the Internet LAW No. 12.965, APRIL 23RD 2014. URL: <https://www.publicknowledge.org/assets/uploads/documents/APPROVED-MARCO-CIVIL-MAY-2014.pdf>

¹⁶ Celeste E. The Irish Constitution and the Challenges of the Digital Age. Is It Time for a Bunreacht na hÉireann 2.0? / The Constitution at 80: 80 Years of Constitutional Change, 11 November 2017, University of Limerick. URL: <https://ulsites.ul.ie/law/sites/default/files/Edoardo%20Celeste%20-%20Challenges%20of%20the%20Digital%20Age.pdf>

¹⁷ Verlos N. Teleological dominants of the reception in the context of the realization of the concept of transnational constitutionalism. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 1. Ч. 3. Р. 40.

¹⁸ Freedom on the Net: Internet Freedom Scores. URL: <https://freedomhouse.org/countries/freedom-net/scores>

¹⁹ Интернет: прецедентная практика Европейского Суда по правам человека / Совет Европы. Европейский Суд по правам человека, 2012. 41 с. С. 12. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_Internet_RUS.pdf

²⁰ Андрощук Г. Суд ЄС: Google виграв спір щодо права на забуття. *Юридична Газета*. 2019. № 40 (694). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/sud-es-google-vigrav-spir-shchodo-prava-na-zabuttya.html>

²¹ Соколова М. Право быть забытым: Испания против Google: Блог о свободном интернете. URL: <https://www.lawtrend.org/%20information-access/blog-information-access/pravo-byt-zabyty-m-evropejskij-sud-demonstriruet-nekompetentnost>

²² Бочков А.А. Современное государство в условиях цифровой реальности. *Право. Экономика. Психология*. 2019. № 3. С. 3–9. С. 4–5.

²³ The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet: resolution (adopted at the 32nd Session). URL: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session32/Pages/ResDecStat.aspx>

²⁴ The right to privacy in the digital age: Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013. URL: <http://undocs.org/A/RES/68/167>

²⁵ Declaration of the Committee of Ministers on human rights and the rule of law in the Information Society, CM(2005)56 final 2005. URL: http://www.ifapcom.ru/files/Deklaratsiya_Komiteta_ministrov_o_pravah_cheloveka_i_verhovenstve_prava_v_informat-sionnom_obschestve.pdf

Резюме

Верлос Н.В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід.

Стаття присвячена актуальній проблемі конституціоналізації цифрових прав людини в умовах цифрової трансформації. У процесі дослідження здійснюється аналіз доктринальних підходів до визначення цифрових прав людини як правової категорії, моніторинг позитивного міжнародного досвіду конституціоналізації цифрових прав, який можна запозичити під час конституційного реформування в Україні.

Ключові слова: конституціоналізм, рецепція, цифрові права, цифрова трансформація, конституційні права людини, право на Інтернет, право на анонімність, право на забуття, право на вільну передачу та поширення інформації.

Резюме

Верлос Н.В. Конституционализация цифровых прав человека: отечественная практика и зарубежный опыт.

Статья посвящена актуальной проблеме конституционализации цифровых прав человека в условиях цифровой трансформации. В процессе исследования осуществляется анализ доктринальных подходов к определению цифровых прав человека как правовой категории, мониторинг положительного международного опыта конституционализации цифровых прав, который можно заимствовать во время конституционного реформирования в Украине.

Ключевые слова: конституционализм, рецепция, цифровые права, цифровая трансформация, конституционные права человека, право на Интернет, право на анонимность, право на забвение, право на свободную передачу и распространение информации.

Summary

Natalia Verlos. Constitutionalization of digital rights: domestic practice and foreign experience.

The article covers the topical problem of constitutionalization of digital human rights in the conditions of digital transformation. The study analyzes doctrinal approaches to the definition of digital human rights as a legal category, the monitoring of the positive international experience of constitutionalization of digital rights, which can be borrowed in the process of the constitutional reform in Ukraine.

In the study, based on the analysis of normative experience of foreign countries, the author proposes to identify two ways of domestic regulation of digital rights: first, it is the constitutionalization of digital rights, with changing the text of the constitution to regulate digital rights at the highest constitutional level, and second, it is the digitization of constitutional rights, when the rights enshrined in the constitution become updated on the basis of constitutional decisions, the case-law of the European Court of Human Rights or in the relevant legislation.

It is proposed to distinguish "digital rights", including the right to access to electronic devices and telecommunications networks (Internet), the right to protection of personal data, the right to information self-identification, the right to anonymity, the right to be forgotten, the right to free transfer and dissemination of information, etc. However, it should be taken into consideration that in the process of reforming and carrying out constitutional and legal modernization, it is necessary to take into account the possibility and necessity of the realization of fundamental human rights, which are already defined in the Constitution of Ukraine, but are being implemented in the conditions of digitalization.

It is emphasized that in the process of development of the constitutional law of Ukraine the potential of digital transformation is not realized in full today, and perspective tendencies have such priorities as the development of network forms of interaction, communicative technologies of control and planning, formation of qualitatively updated model of digital rights development. Also, in order to increase the effectiveness of the implementation of digital rights, it is necessary to use the legal reception from countries where constitutional and legal modernization has already taken place taking into account the digital transformation and has a positive experience of regulation, including at the highest constitutional level. It should be borne in mind that in addition to ensuring and implementing digital human rights, it is necessary to develop a concept of digital duties and responsibilities for the violation of these rights in order to prevent negative risks and abuse.

Key words: constitutionalism, reception, digital rights, digital transformation, constitutional human rights, right to the Internet, right to anonymity, right to be forgotten, right to free transfer and dissemination of information.

DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.22

УДК 342.571

Л.О. НІКІТЕНКО

*Лілія Олександрівна Нікітенко, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Донецького національного університету імені Василя Стуса**

ORCID: 0000-0002-2152-4255

КРАУДСОРСИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПАРТИСИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Постановка проблеми. Конституція України у ст. 38 закріпила право громадян брати участь в управлінні державними справами¹. Закріплення цього права в Основному Законі повністю відповідає міжнародним нормам, зокрема, передбаченому у п. «а» ст. 25 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» положенню про право кожного громадянина без будь-якої дискримінації та без обґрунтованих обмежень брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників². В основу цього права покладено підхід визнання окремого виду демократії – демократії участі або партисипативної демократії. Пошук нових форм демократії став характерною рисою міжнародної політичної думки та практики сучасності. Партисипативна демократія – це перспективний напрям досліджень, прихильники якого прагнуть побудувати модель громадянської участі в управлінському процесі, адекватну умовам сучасного суспільства. Міжнародне дослідження, проведене в 2006 р. організацією «Геллап Інтернешнл» у 68 країнах світу, виявило, що скептицизм має щодо процесу демократичного правління і розчарування в його результатах набули глобального характеру³. Отже, неабиякий інтерес сьогодення представ-

© Л.О. Нікітенко, 2020

* *Liliia Nikitenko, Ph.D. in Law, Associate Professor, Associate Professor of Vasyl' Stus Donetsk National University*